

Bir Paradoksal İlişki Olarak Kur'an'da İnanç Özgürlüğü ve İlahi Helak Olgusu

(Freedom of Belief and Divine Destruction as a Paradoxical Relationship in the Qur'ân)

İdris Sami SÜMER

Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üni. Assist Professor, , Kırşehir Ahi Evran Uni.
İslami İlimler Fakültesi Faculty of Islamic Sciences
Kur'an'ı-Kerîm Okuma ve Kıraat Qur'an Reading and Qiraat
Kırşehir | Türkiye Kırşehir | Türkiye
sami.sumer@ahievran.edu.tr orcid.org/000-0002-9409-564X

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi Article Types | Research Article
Geliş Tarihi | 1/Mart/2024 Received | 1/March /2024
Kabul Tarihi | 20/Haziran /2024 Accepted | 20/June/2024
Yayın Tarihi | 30/Haziran/2024 Published | 30/June/2024

Atıf | Cite as:

SÜMER, İdris Sami. "Bir Paradoksal İlişki Olarak Kur'an'da İnanç Özgürlüğü ve İlahi Helak Olgusu [Freedom of Belief and Divine Destruction as a Paradoxical Relationship in the Qur'ân]". Tokat İlmîyat Dergisi 12/1 (Haziran | June 2024), 276-300.

[https:// DOI: 10.51450/ ilmiyat.1445813](https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1445813)

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

| This article has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright © Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Türkiye.

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Freedom of Belief and Divine Destruction as a Paradoxical Relationship in the Qur'an

Abstract: Natural disasters, destruction, and religion/belief relationship are important and problematic issues in both divine and human religions. Disasters such as earthquakes, fires, floods, avalanches, and landslides, which are often beyond a person's control, have a significant impact on his ideas and conduct in the face of events and spark numerous metaphysical disputes in society. While natural disasters on a local or global scale are read from a pure faith perspective and evaluated through the paradigm of denial/sin, destruction, and deservingness, on the other hand, they are evaluated on the axis of physical cause and effect, bringing the human-nature struggle (precaution/protection) to the forefront. The well-known debates about the nature of this ambiguous relationship between natural disasters, nature, causality, sin, and humans in many aspects came to the fore after the last major earthquake in our country, centered in Kahramanmaraş, and attention once again turned to this issue. The mention of many societies that were destroyed because of their disbelief (and/or sinning) in the Holy Qur'an naturally gives rise to the idea that the act of denial is the biggest crime and cause of destruction. These ideas are discussed from various perspectives in societies, and very different approaches to the issue can be taken. In this article, not all discussions on the subject are examined. The article especially tried to deal with the relationship between freedom of belief and the discourse of "we destroyed it because of its denials". Then many scientific studies have been put forward on the relationship between various sins and crimes and the phenomenon of destruction. In many verses in the Holy Qur'an, people are reminded of the principles of faith and asked to believe in these principles. However, all these demands remained only at the level of proposals, and forced conversion was never presented as a solution. Many verses on the subject emphasize that forcing someone to believe is not a method. It is stated in the Qur'an that the punishment for denying the principles of faith will be in the afterlife and that the fate of those people will be decided there. However, the expressions "We destroyed them because of their disbelief" in various Qur'anic verses draw attention. Although, at first glance, there seems to be a contradiction between these two discourses, holistic readings indicate that there is no paradox between these two discourses. Because the phenomenon of denial in the Holy Qur'an is not only limited to the epistemological dimension of faith but is also related to the principles of building a safe society, which are the practical reflections of the phenomenon of faith. According to the Qur'an, people should live in safety in this world without harming each other and should respect each other's rights. If they do not respect basic human rights and begin to oppress each other, divine punishment comes into play. Accordingly, the Qur'an did not give the same freedom in behavior as it did in the field of belief and thought, and stated that societies that exceeded certain limits were punished. The expressions in the Qur'an, "We punished them for their disbelief", seem to be related to this. For this reason, the nature of denial that causes divine destruction should be thoroughly investigated, and a holistic approach should be taken to this issue. Based on this idea and using the qualitative research method, the study focused on drawing attention to the seemingly paradoxical relationship between freedom of belief and divine destruction, which is said to come as a result of denial, and inferences were obtained that there is no contradiction in fact.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Denial, Sin, Destruction

Bir Paradoksal İlişki Olarak Kur'an'da İnanç Özgürlüğü ve İlahi Helak Olgusu

Öz: Doğal afetler, helak ve din/inanç ilişkisi hem semavî hem de beşerî dinlerde önemli ve sorunlu bir konudur. İnsanın çoğu zaman gücünü aşan deprem, yangın, sel, çığ ve heyelan gibi afet hadiseleri, onun olaylar karşısındaki düşünce ve davranışlarını ciddi derecede etkilemekte ve toplumlar nezdinde çeşitli metafizik tartışmalara neden olmaktadır. Yerel veya küresel bazda meydana gelen doğal afetler, bir yönüyle salt inanç perspektifinden okunup inkâr/günah, helak ve hak ediş paradigması üzerinden değerlendirmelere tabi tutulurken diğer yandan yalın halde fiziki neden-sonuç ekseninde değerlendirilmekte ve insan-doğa mücadelesi (tedbir/korunma) ön plana çıkarılmaktadır. Doğal afetler, tabiat, nedensellik, günah ve insan arasındaki birçok yönüyle müphem bu ilişkinin mahiyetine dönük bilindik tartışmalar, ülkemizde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli son büyük deprem sonrası da gündeme gelmiş ve dikkatler bir kez daha yoğun şekilde yeniden bu konuya dönmüştür. Kur'an'ı-Kerim'de inkâr ettiklerinden (ve/ya günah işlediklerinden) dolayı helak edilen birçok toplumdaki bahsedilmesi, doğal olarak inkâr davranışının en büyük suç ve helak sebebi olduğu düşüncesini doğurmaktadır. Bu düşünce/ler toplumlar nezdinde çeşitli açılardan tartışılmakta ve meseleye birbirinden çok farklı yaklaşımlar da sergilenebilmektedir. Bu makalede, konu hakkında ortaya konan tüm tartışmalar inceleme konusu yapılmamıştır. Makale konuyu özellikle inanç özgürlüğü ve inkârlarından dolayı helak ettik söylemi arasındaki ilişki yönünden ele almaya çalışmıştır. Zira çeşitli günah ve suçlar ile helak olgusu arasında ilişki hususunda birçok bilimsel çalışma ortaya konmuştur. Kur'an'ı-Kerim'de birçok ayette insanlara iman esasları hatırlatılmış ve onlardan bu esaslara inanmaları istenmiştir. Fakat tüm bu talepler sadece teklif düzeyinde kalmış ve hiçbir zaman zorla iman ettirme davranışı bir çözüm olarak sunulmamıştır. Konuyla ilgili birçok ayette de zorla iman ettirmenin bir yöntem olmadığına dikkat çekilmiştir. Kur'an'da iman esaslarını inkâr etmenin cezasının ahiret âleminde olacağı ve o kişilerin akıbetleri hakkında orada karar verileceği bildirilmiştir. Bununla birlikte birçok Kur'an ayetinde inkâr ettiklerinden dolayı helak ettik ifadeleri de dikkat çekmektedir. İlk bakışta bu iki söylem arasında bir çelişki var gibi gözükse de bütüncül okumalar, bu iki söylem arasında bir paradoks olmadığına işaret etmektedir. Zira Kur'an'ı Kerim'de inkâr olgusu sadece imanın epistemolojik boyutuyla sınırlı olmayıp iman olgusunun pratik yansımaları olan güvenli toplum inşa etmenin ilkeleri ile de ilişkilidir. Kur'an'a göre insanlar dünya hayatında birbirlerine zarar vermeden güven içinde yaşamalıdır ve birbirlerinin hukukuna karşı saygılı olmalıdırlar. Eğer onlar temel insan haklarına riayet etmezler ve birbirlerine zulüm yapmaya başlarsa ilahi cezalandırma devreye girer. Buna göre Kur'an, inanç ve düşünce özgürlüğü alanında verdiği hürriyeti davranış konusunda vermemiş ve belirli sınırları aşan toplumların cezalandırıldığını haber vermiştir. Kur'an'da inkâr ettiklerinden dolayı cezalandırıldık ifadeleri de bununla ilgili gözükmektedir. Bu sebeple ilâhî helake sebep olan inkârın mahiyeti iyi araştırılmalı ve bu meseleye bütünsel yaklaşımlar sergilenmelidir. Bu düşünceden yola çıkılarak ve nitel araştırma yöntemi kullanılarak çalışmada, inanç özgürlüğü ile inkâr sonucu geldiği söylenen ilâhî helak arasındaki zahirî paradoksal ilişkiye dikkat çekilmeye odaklanılmış ve esasında bir çelişki olmadığına dönük çıkarımlar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, inkâr, Günah, Helak.

Giriş

Doğal afet, helak ve günah ilişkisi Kur'an'ı-Kerim'de çok yoğun işlenen bir konudur. Kıssalarına yer verilen geçmiş toplumların birçoğunun helak ile cezalandırılmaları ve tarih sahnesinden kısmen veya bütünüyle çekilmeleri inkâr/günah-helak ilişkisi bakımından dikkatle incelenmeye

değer bir husustur. Zira kendilerinden haber verilen geçmiş toplumların birçoğunun inkâr ve günahları sonucu cezalandırıldıkları ilgili ayetlerde açıkça ifade edilmiştir.¹

Tarihin birçok döneminde ve günümüzde meydana gelen sel, kuraklık, yangın, volkanik patlama, kasırga, tsunami ve deprem gibi büyük afetlerin peşi sıra inkâr, günah ve ceza ilişkisi aktüel bir şekilde gündeme gelmektedir. Bir kısım insanlar, meydana gelen bu doğal afetleri dînî perspektiften değerlendirip bunun inkâr (küfr) veya belirli günahların sonucunda verilen ilâhî bir uyarı ve ceza olduğunu ileri sürerlerken, olayları rutin tabii hadiseler bağlamında değerlendirenler ise doğal afetlerin ilâhî yönünden ziyade tabii yönüne dikkat çekmekte ve doğal afetleri daha çok insan-çevre ve tedbir/korunma ilişkisi bağlamında ele almaktadırlar.²

Esasen bir doğal afetin ilâhî helak olup olmadığı meselesi oldukça zor bir konu olup mezkûr görüşlerin haklı bakış açılarının da olması konuyu daha da girift hale getirmektedir. Çünkü meydana gelen doğal afetlerde ilâhî iradenin tasarrufları yok sayılırsa bu tamamen Allah'tan bağımsız bir hayat sürüldüğünü, doğadaki olağan ya da olağandışı hadiselerde yaratıcı ve idare edici bir iradenin olmadığını kabul etmek anlamına gelmektedir ki inanan bir insan için bu muhal bir durumdur.³ Yok eğer bu afetler bütün sebep ve sonuçları ile Allah'ın salt helak etme iradesiyle ilişkilendirilirse meydana gelen ölüm, yaralanma ve yıkımların tüm sorumlusu O ilan edilecektir. Bu da birinci durum kadar sorunlu bir bakış açısı olacaktır. Zira meydana gelen doğal afetlerde, masum bebekler, çocuklar ve yetişkinler de zarar görmekteyler. Ayrıca bir afet sonucu ölen insanların tamamının kafir/günahkâr olduğunu ve hak ediş esasına göre cezalandırıldığını düşünmek, akıl ve vicdanın da kabul edebileceği normal bir durum değildir.⁴ İlaveten Allah'ın Zât'ının her türlü zulüm ve haksızlıktan uzak olması,⁵ doğal afetleri enine boyuna düşünmeden ilâhî helak olarak değerlendirmeyi de sorunlu bir bakış açısı haline getirmektedir.

Peki Kur'an'da zikredilen inkâr/günah-ceza/helak örüntüsü tam olarak neyi ifade etmektedir ve bu mesele nasıl doğru anlaşılmalıdır? Doğal afetlerin periyodik aralıklarla meydana gelmesi ve mezkûr sorunların hemen peşi sıra tartışma konusu yapılması nedeniyle bu konu çerçevesinde birçok araştırma yapılmıştır.⁶ Araştırmacılar genel olarak konuyu Kur'an kıssalarında yer verilen

¹ el-En'âm 6/6, 42-45; el-A'râf 7/59-64, 65-72, 73-78, 80-84, 85-91; el-Mâide 10/13-14; Hûd 11/44; el-Hicr 15/66; el-Mü'minûn 23/41, 48; en-Neml 27/50-52; el-Ankebût 29/40; Sebe' 34/15-19; Sâd 38/12-15; Fussilet 41/16-17; el-Ahkâf 46/26-27; Muhammed 47/13; el-Hâkka 69/7,8.

² Muhammet Karaosman, "Kur'an'dan Hareketle Doğal Afetlerin ve Salgın Hastalıkların İlahî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 98-120.

³ el-En'âm 6/59; es-Secde 32/5.

⁴ Geniş bilgi için bk. Recep Ardoğan, "Kelim Açısından Doğal Kötülüklerin İlahî Adalet ile Bağdaşlılığına İlişkin İzahlar", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2 (2015), 29-74.

⁵ Fussilet 41/46; Kâf 50/29.

⁶ Talip Küçükcan - Ali Köse, *Doğal Afetler ve Din (Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme)* (İstanbul: İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2000); Cemalettin Sancar, *Kur'an'da Helak Olan Kavimler* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996); Şükrü Ulutaş, *Kur'an-ı Kerim'de Anlatılan Helâk Olmuş Kavimlerin Ortak Özellikleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Ali Rıza Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim'de Âsi Kavimlerin Helâk Oluş Sebepleri ve Ortak Yönleri* (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans

helak örnekleri üzerinden incelemişler ve bu kıssalarda helake sebep olarak bildirilen günahların tespiti ve analizi yönünden ele almışlardır. Konu ile ilgili yapılan araştırmalarda çoğu zaman sonuç odaklı değerlendirmeler yapılmakta, inkâr/günah ve helak ilişkisi genel değerlendirmeler çerçevesinde incelenmektedir.⁷ Konu az da olsa bazen helakin özel sebepleri başlığı altında daha spesifik açılardan incelenmiştir.⁸

Bu çalışmada doğal afet, inkâr ve günah ilişkisi, özellikle inkâr ve helak ilişkisi bağlamında daha spesifik bir alanda inceleme konusu yapılmıştır. Bundan amaç, inanç özgürlüğü ile inkâr sonucu verilen ilâhî ceza arasındaki ilişkinin mahiyetini analiz etmektir. Zira insanlara hem inanç özgürlüğünün verildiğinin söylenmesi hem de onların inkâr ettiklerinden dolayı helak edildiklerinin bildirilmesi, görünürde bir çelişki gibi anlaşılmaktadır. Fakat helak ile ilgili ayetlerde geçen inkârın mahiyetinin doğru anlaşılması böyle bir çelişkinin olmadığını göstermektedir. Makalede bu noktaya dikkat çekilmeye çalışılmış olup bu yönüyle günah ve ilâhî helak ile ilgili yapılmış sair çalışmalardan ayrılmaktadır. Çalışmanın bu açıdan ilgili sahaya katkı yapacağı düşünülmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

Kur'an kıssalarında haber verilen toplumsal helak olaylarında, helake sebep olan davranışlar, birçok kavram (kibir, tuğyan, batır,⁹ fesad, zulüm, cürm, israf, teref¹⁰ vb.) ile ifade edilmekle birlikte temel olarak küfür ve günah kavramı inancı ve davranışı (amel/edim) tanımlamaları yönüyle daha genel ve kapsamlı kavramlardır. Konunun anlaşılması açısından inanç ve davranışta sapmayı ifade eden bu iki temel kavramın anlam sahasının incelenmesi yerinde olacaktır. Ayrıca sapmanın sonucu verilen ilâhî cezayı tarif eden helak kavramı da konunun anlaşılması açısından kavramsal olarak incelenmiştir. Çünkü helak; inkâr ve günah sonucu verilen cezanın genel tanımıdır. Bununla birlikte makalenin konusu inanç özgürlüğü bağlamında inkâr ve ilâhî helak

Tezi, 2007); Abdullah Emin Çimen, *Niçin Helâk Oldular - Kur'an-ı Kerim'de Helâk Kavramı* (İzmir: Akademi Yayınları, 2008); Duran Ali Yıldırım, "Kur'an Kıssalarında Topluların Helâki ve Sebepleri Üzerine", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2020), 243-277; Mutlu Saylık, *Kur'an'da Depremle Helak Edilen Kavimler* (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014); Resul Ertuğrul, "Kur'an'da Helâk Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu-I", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2017), 165-185; Ertuğrul, "Suç-Ceza Uyumu -I"; Resul Ertuğrul, "Kur'an'da Helâk Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu-II-.", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (2018), 145-173; Abdülbaki Güneş, "Kur'an'da Sünnetullah ve Topluların Çöküş Nedenleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 61-93; Ejder Okumuş, "Kur'an'da Toplumsal Çöküş", *Diyanet İlmî Dergi* 46/4 (2010), 63-94.; Murat Kayacan, "Sosyoloji ve Kur'an'ın Ortak İlgil Alanı: Toplumsal Değişim ve Çöküş Yasaları", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 9/3 (2012), 75-99; Enver Bayram - Hasan Coşkun, "Kur'an Kıssaları Bağlamında Sosyal Değişim-Helak Münasebeti", *Tokat İlmîyat Dergisi* 8/2 (2020), 474-495.

⁷ Karaosman, "Doğal Afetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu", 98-120.

⁸ Zeki Tan, "Geçmiş Kavimlerde Helak-Ahlâk İlişkisi", *Temel İslam Kaynaklarında Ahlâk ve İnşâ -I-*, ed. Adem Yerinde ve dv. (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022), 78-94.

⁹ Aşırı zenginlik ve konfordan dolayı meydana gelen toplumsal şımarıklık. Bk. Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.), 4/69.

¹⁰ Azgınlığa götüren bolluk. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 9/17.

arasındaki ilişki olduğu için Kur'an'da helak sebebi olarak zikredilen ve üzerinde birçok ilmî çalışma yapılan bütün günah davranışlar, burada inceleme konusu yapılmamıştır.

1.1.Küfr

Arapçada كُفْر (k-f-r) filinin mastar-ismi olan el-küfr الكُفْر kelimesi, ilk anlam olarak bir şeyi örtmek, gizlemek ve saklamak gibi manalara gelmektedir.¹¹ Bu sebeple insanları karanlıkta sakladığı için geceye, tohumu toprağa gizlediği için çiftçiye ve meyvenin içini saran kabuğa, örten anlamında kafir denmiştir.¹² Bu ve benzer kullanımlarından dolayı herhangi bir şeyi örten, gizleyen ve saklayan her şeye Arapçada kafir denmiştir.¹³ Aynı kökten gelen el-küfrân الكُفْرَان kelimesi ise genel olarak nimeti inkâr, nankörlük etmek veya herhangi bir iyiliği görmezden gelmek¹⁴ anlamında şükürün karşıtı olarak kullanılmıştır.¹⁵ Dînî terminolojide küfr, imanın yokluğu olarak tarif edilmiştir.¹⁶ El-Ferâhidî (ö. 175/791), bu anlamda küfrün dört çeşidi olduğunu söylemiş ve bunların şu küfür türleri olduğunu açıklamıştır.

- a. Küfrü'l-Cühûd: Kişinin kalbiyle bildiği/tanıdığı bir şeyi inkâr etmesi.
- b. Küfrü'l-İnâd: Bir kimsenin çeşitli sebeplerden dolayı kalbi ile gerçek olduğunu bildiği bir şeyi diliyle bilerek inkâr etmesi.
- c. Küfrü'n-Nifâk: Kalbiyle inkâr ettiği halde diliyle iman ettiğini söylemesi.
- d. Küfrü'l-İnkâr: Kişinin hem kalbi hem de dili ile hakikati reddetmesi.¹⁷

Dînî literatürde küfür, terim olarak çeşitli şekillerde tanımlanmakla beraber genel olarak, “Allah’tan vahiy yoluyla alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek” şeklinde tarif edilmiştir.¹⁸ Türk dilinde daha çok küfr kavramı yerine kullanılan inkâr kelimesi de Arapça olup, marifet kelimesinin zıddı anlamında kullanılmakta¹⁹ ve yanı sıra cehalet ile çirkinlik manasını da ihtiva etmektedir. Rağıb (ö. 503/1110), sahih aklın çirkin gördüğü her şeyin münker

¹¹ Râğıb İsfahânî, *el-Mufredât fi ğaribi'l-Kur'an* (Beirut: Dâru'l- Ma'rife, 2001), 714.

¹² İsfahânî, *el-Mufredât*, 714.

¹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, 5/148.

¹⁴ el-Enbiyâ 21/94.

¹⁵ Ali b. Muhammed b. Ali Cürçânî, *Kitâbü't-ta'rîfât* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 185.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, 5/144.

¹⁷ Ebu Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed b. Amr el-Ferahîdî, *Kitâbu'l-ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî- İbrahim es-Sâmirâî (Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, ts.), 5/356.

¹⁸ Ebu Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdîsî İbn Kudâme, *Lüm'atü'l-i'tikâd el-hâdî ilâ sebîli'r-reşâd* (el-Memleketu'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye: Vizâratü's-Şüûni'l-İslâmiyyeti ve'l-Evkâfi ve'd-Da'veti ve'l-İrşâd, ts.), 28; Mustafa Sinanoğlu, “Küfür”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/533-536.

¹⁹ İsmail b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-lügat'i ve sihâhi'l-Arabiyyi*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr (Beirut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâîyîn, 1987), 2/836.

olarak tanımlandığını söylemiştir.²⁰ Bu tanımlara göre inkâr; hakikati yalanlamak, reddetmek ve kötü olana meyletmek manalarına gelmektedir.

Kur'an'ı-Kerîm'de çok sık kullanılan küfr kavramı, müştakları ile birlikte 525 ayette geçmektedir.²¹ Bu kullanımlarda çoğunlukla temel iki anlamı olan inkâr ve nankörlük manası kastedilmekle birlikte bazen kelimenin kök anlamı kastedilerek herhangi bir şeyi maddi anlamda örtmek manasında²² bazen de işlenen bir suç veya günahın cezasının karşılığı ve örtülmesi²³ manasında keffâret (şer'î ceza) olarak kullanılmıştır.²⁴

1.2.Günah

Arapçada günah kelimesinin aslı جَنَحَ (c-n-h) fiilinin mastarı olan “cenâhan” جَنَاحًا kelimesi olup “kuşun kanadı” anlamına gelmektedir. Kelime daha sonra her şeyin (mesela geminin, ordunun, vadinin, insanın) yanı anlamında kullanılmıştır. Kelimenin kök anlamında “meyl” anlamı da mevcut olup Araplar, devenin, sırtındaki yükün bir tarafına meyletmesine النَّاقَةُ جَنَحَتْ demişlerdir.²⁵ Kelimenin kök anlamındaki meyletme anlamından dolayı, insanın haktan ayrılıp batıla yönelmesi de جَنَاحٌ “günah” kelimesi ile ifade edilmiş olup daha sonra tüm günahlar için kullanılır olmuştur.²⁶ Meyl, yönelme ve yanaşma anlamıyla Kur'an'ı-Kerîm'de de kullanılmıştır.²⁷ Kelime hem kök anlamı olan “yan”²⁸ anlamıyla hem de sonradan kazandığı “günah”²⁹ anlamıyla Kur'an'ı-Kerîm'de de sıkça kullanılmıştır. Temel olarak insanın olması/durması gereken noktadan sapmasını ifade eden günah mefhumu, ilk insanlık döneminden itibaren “usul ve erkâna saygı göstermemek” veya “cemaatin/toplumun düzenine karşı kusur işlemek”³⁰ manasında geniş bir anlam alanına sahiptir. Bu sebeple Kur'an'ı-Kerîm'de esasta aynı olmakla birlikte günahın farklı türleri zikredilmiş³¹ ve helak sebebi olarak gösterilmiştir.

1.3.Helâk

Arapçada هَلَكَ هَلَاكٌ fiilinden gelen “helak” kelimesi, ot veya bitkilerin kuruyup yok olması anlamına gelmektedir.³² Kelimenin esasta kırılma ve düşme anlamına geldiği bu sebeple ölü için

²⁰ İsfahânî, *el-Mufredât*, 823.

²¹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1996), 709-715.

²² el-Feth 48/29.

²³ Muhammed b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfû istilâhâtü'l-fünûn ve'l ulûm*, ed. Ali Dehrûc (Beyrut: Mektebet'ü Lübnan Nâşirûn, 1996), 2/1368.

²⁴ el-Mâide 5/45, 89, 95.

²⁵ İsmail b. İbâd, *el-Muhîr fi'l-Luğa*, thk. Muhammed Hasan Âli Yâsîn (Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1994), 1/181.

²⁶ İsfahânî, *el-Mufredât*, 206-207.

²⁷ el-Enfâl 8/61.

²⁸ el-İsrâ 17/24.

²⁹ el-Bakara 2/236.

³⁰ Ömer Faruk Harman, “Günah”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 278-282.

³¹ Harman, “Günah”, 278-282.

³² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 10/503-504.

de kullanıldığı söylenmiştir.³³ Nitekim oğlu Hz. Yusuf'un hasretinden dolayı ölme durumuna gelen Hz. Yakub'un bu durumunu ifade etmek için helak ifadesi kullanılmıştır.³⁴ Râgıb, helak kelimesinin üç temel anlama geldiğini ifade etmiştir. Bunlar; kişinin önceden sahip olduğu şeye artık sahip olmaması³⁵, bir şeyin bozulma ve çürüme ile vasfını kaybetmesi ve ölümdür.³⁶ Kur'an'ı-Kerîm'de toplumların inkâr ve günah sebebi ile cezalandırılması ile ilgili ayetlerde helak kelimesi sık kullanılmıştır. Özellikle “*biz nice beldeleri ve nesilleri yok ettik*” formunda kullanılan ayetlerde “هَلَكَ” “heleke” fiili ve müştakları tercih edilmiştir.³⁷ Bu ayetlerde kullanılan helak kavramı, inkâr ve günah sonucu gelen cezalandırmanın karşılığı olarak zikredilmektedir.

2. İnanç Özgürlüğü ve İlâhî Helak İlişkisi

İnsanı yaratan Yüce Allah, insanın O'nu tanınmasını, sevmesini, saygı duymasını ve sadece O'na kulluk etmesini istemiştir.³⁸ Çünkü insan sadece Allah'a kulluk ettiği zaman özgül değerini koruyabilmektedir.

İnsanın Allah'ın varlığını inkâr etmesinin veya birliğine inanmayıp uydurulmuş ilahlara kulluk yapmasının Allah'a hiçbir zararı dokunmaz. Çünkü Allah, yarattığı hiçbir varlığa hiçbir yönden muhtaç değildir. Bu gerçek ayette şöyle bildirilmiştir. *إِنَّ تَكْفُرًا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِن تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ* “Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz Allah, size muhtaç değildir. Bununla beraber O, kullarının küfrüne razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizden bunu kabul eder...”³⁹ Şu ayette ise bütün insanlığın Allah'a muhtaç olduğu O'nun ise hiçbir şeye veya kimseye ihtiyaç duymayacak yüceliğe ve zenginliğe sahip olduğu haber verilmiştir. “Ey insanlar! Allah'a muhtaç olanlar sizlersiniz. Allah ise hiçbir şeye muhtaç değildir. Övgüye layık olandır.”⁴⁰ Lokmân Sûresi 12. ayette de Allah'ın insanların şükründen veya küfründen müstağni olduğu şöyle bildirilmiştir. *... وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ* “Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de bilsin ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, her türlü övgüye lâyıktır.”⁴¹

Zikredilen bu ayetlerde görüldüğü üzere Allah, insanın kendisini bilmesine ve kulluk etmesine ihtiyaç duymamasına rağmen onu varlık sahasına çıkardığından beri yalnız bırakmamış ve sürekli içlerinden seçtikleri elçiler ile insanlara, varlığı ve birliği hakkında hatırlatmalarda bulunmuştur.⁴² Zira insan Allah'ı unutursa bunun zararı ona dokunmakta ve o değerini

³³ Ebu'l Hasan Ahmed İbn Fâris, *Mu'cem'u mekâyisi'l-luğa* (Dâru'l-Fikr, 1979), 6/62.

³⁴ Yûsuf 12/85.

³⁵ el-Hâkka 69/29.

³⁶ İsfahânî, *el-Mufredât*, 842-844.

³⁷ el-En'âm 6/6; el-A'râf 7/4; Yûnus 10/13; el-Hicr 15/4; el-İsrâ 17/17; el-Kehf 18/59; Meryem 19/74; Tâhâ 20/128; el-Enbiyâ 21/95; el-Hac 22/45; eş-Şuarâ 26/139, 208; el-Kasas 28/43, 58; es-Secde 32/26; Yâsîn 36/31; Sâd 38/3; el-Ahkâf 46/27; Muhammed 47/13; Kâf 50/36; el-Kamer 54/51.

³⁸ el-Bakara 2/21; el-İnfitâr 82/6-8; el-Bakara 2/165; Nûh 71/13; ez-Zâriyât 51/56.

³⁹ ez-Zümer 39/7.

⁴⁰ Fâtır 35/15.

⁴¹ Lokmân 31/12.

⁴² el-En'âm 6/102; el-Ankebût 29/6; el-Bakara 2/38; el-Kıyâmet 75/36; el-Bakara 2/151.

kaybetmektedir.⁴³ Bu yüzden yaratıcının bilinmesi gerçek otoritenin ve tek minnet makamının da bilinmesi anlamına gelmekte ve insan denen mükerrem varlık eşyanın ve uydurma ilahların esiri olmamaktadır. Bu gerçeğin anlaşılması için tarih boyunca birçok peygamber gönderilmiş ve insanlara gerçek ilahın kim olduğu tekrar tekrar hatırlatma konusu yapılmıştır.⁴⁴

Kur'an'ı-Kerîm'de Allah'ın varlığının ve birliğinin sürekli hatırlatılması, bu hakikatin idrak edilmesi için tabiatın, insanın iç ve dış dünyasından ayetlere işaret edilmesi ve bu hususta düşünmenin her biçimine atıflar yapılarak insanın ikna edilmeye çalışılmasının sebeplerinden birisi de onun onurunu korumaktır.⁴⁵ Çünkü insan sadece Allah'a kulluk ettiğinde gerçek değerini koruyabilmekte, O'nun dışındaki varlıklara veya O'nun ile birlikte başka ilahlara da kulluk yaptığında benliğini ve kişiliğini kaybetmektedir. Bu sebeple birçok ayette, insanın gerçek Rabbini bilmesi ve sadece O'na kulluk etmesi ısrarla istenir⁴⁶ ve onun bu hakikati gör(e)memesine hayret ifadesi ile şu soru yöneltilir. *كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ مُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ* “Siz cansız iken size can veren Allah'ı nasıl inkâr edersiniz? Sonra sizi öldürecek, tekrar sizi diriltecek ve sonunda O'na döndürüleceksiniz.”⁴⁷

Allah'ın varlığını ve birliğini bildiren birçok ayet, insanı bunlara inanmaya davet etmekle beraber,⁴⁸ hiçbir ayette insanın Allah'ın varlığına zorla iman etmesi dayatılmamıştır. Bu meyanda hakikat ortaya konmuş ve insan sadece davet edilmiştir.⁴⁹ Allah inancının inkâr edilmesinin cezasının ise ahiret âlemindeki hesap gününde olacağı bildirilmiştir. *وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهَا بِمِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَعِينُوا يُعَاثُوا بِهَا كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِقَسِّ الشَّرَابِ وَسَاءَتْ مُرْتَفَعًا* “*Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz, zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepre çevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar imdatlarına, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir kalma yeri!*”⁵⁰Yine “Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir.”⁵¹ayetinde, yanlış ile doğrunun ortaya konduğu ve insana bunlar arasında tercih yapma iradesinin verildiği söylenmiştir. Bu irade, inanç konusunda insanın serbest bırakılmasıdır. Bu sebeple son peygamber Hz. Muhammed'e, inanma konusunda insanlara baskı yapmaması uyarısı yapılmıştır.⁵² Zira zorla iman olsaydı bunu zaten insanları yaratan kolaylıkla yapardı denmiştir. “Oysa Rabb'in dileseydi,

⁴³ Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdulmelik Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât (Tefsîru'l-Kuşeyri)*, thk. İbrâhîm el-Besyûnî (Mısır: el-Heyetû'l-Mısriyyetû'l-Âmmet'u li'l-Kuttâb, ts.), 1/311.

⁴⁴ el-Haşr 59/19; el-A'râf 7/194; el-Mâide 5/120; el-Hucurât 49/17; el-İsrâ 17/70.

⁴⁵ Yûsuf 12/105; en-Nahl 16/13; en-Nahl 16/72; El-Hac 22/5; el-Mü'minûn 23/12-15; er-Rûm 30/54; en-Nahl 16/11-14; en-Neml 27/60-65; en-Neml 27/59; el-Hac 22/73.

⁴⁶ el-Bakara 2/16; es-Sâffât 37/4.

⁴⁷ el-Bakara 2/28.

⁴⁸ el-En'âm 6/ 95, 102; Yûnus 10/3, 32; Fâtır 35/13; ez-Zümer 39/6; el-Mü'min 40/62, 63; eş-Şûrâ 42/10.

⁴⁹ el-İnsân 76/3.

⁵⁰ el-Kehf 18/29.

⁵¹ el-Bakara 2/256.

⁵² el-Ğâşiye 88/21, 22.

yeryüzündekilerin tamamı iman ederdil Bunu bildiğin halde, insanları zorla mı mü'min yapacaksın?⁵³Şuarâ Sûresinde de “(Resûlüm!) Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendini helak edeceksin! Biz dilesek, onların üzerine gökten bir mucize indiririz de ona boyunları eğilip kalırlar.”⁵⁴denilerek zorla imanın olmayacağı bildirilmiştir. Yine peygambere, insanlar iman etmediler diye kendini helak etmemesi gerektiği hatırlatılarak imanın bilinç ve iradeye dayalı bir tercih olduğu tembihi yapılmıştır. “Onlar, bu söze inanmıyorlar diye, onların durumlarına üzüntünden neredeyse kendini harap edeceksin!”⁵⁵

Din ve inanç özgürlüğü ile ilgili bu ayetler, imanının hür irade ve özgür fikirle olacağını söylemiş ve baskı altında imanın olamayacağını bildirmiştir.⁵⁶ Zemahşerî (ö. 538/1144), “Dinde zorlama yoktur” ayetinin tefsirinde, iman konusunun baskı ile değil özgür irade ile olması gerektiğinin bildirildiğini söylemiştir.⁵⁷ Fahreddîn er-Râzî de (ö. 606/1210) mezkûr ayetin yorumunda, mu'tezilî düşünürlerin de benzer görüşte olduğunu aktarır.⁵⁸ Şeyhülislam Ebüssuûd (ö. 982/1574) bu ayette ifade edilen inanç hürriyetiyle ilgili olarak; “ayette haber formunda verilen dinde zorlama yoktur lafzının, kimseyi inanmaya zorlamayın anlamında (inşa/emir) ifade ettiğini” ifade etmiştir.⁵⁹

İnanç özgürlüğünü bildiren bu ayetler, dünya hayatında bir kimsenin Allah'ın varlığına inanıp inanmama konusunda özgür olduğunu ve inanma hususunda zorlama olamayacağını⁶⁰ haber vermektedir. Buna göre Kur'an'ı-Kerîm'de yalanlamadan kaynaklanan helak olaylarının Allah'ın varlığına imansızlıktan mı yoksa O'nun insanlık toplumuna koyduğu evrensel kuralları yalanlamaktan ve kendi aralarında kötü muameleler yapmaktan (günah) mı kaynaklandığı sorunsalı önemli bir problemdir.

Kur'an'ı-Kerîm'de geçmişte helak edilen toplumlar için kullanılan, “yalanlamalarından dolayı helak ettik” tarzındaki ayetler,⁶¹ inkâr ile ilâhî helak arasında bir sebep sonuç ilişkisi olduğunu göstermektedir. Fakat bu ayetlere dikkatlice bakıldığı zaman “yalanlama” anlamına gelen كَذَّبَ (kez-ze-be) fiilinin hiçbir zaman direkt Allah'ın zatına yüklem yapılmadığı görülür. Yani hiçbir ayette “onlar Allah'ı yalanladılar biz de onları helak ettik” şeklinde bir ifade yoktur. Bu fiil Kur'ân ayetlerinde, كَذَّبَ (ke-ze-be) sülâsî mücerret kalıbında Allah lafzını nesne aldığı zaman, Allah'ı

⁵³ Yûnus 10/99.

⁵⁴ eş-Şuarâ 26/3, 4.

⁵⁵ el-Kehf 18/6.

⁵⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmud es-Semerkindî Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, thk. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2007), 6/87.

⁵⁷ Mahmud b. Ömer b. Ahmed Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâik-i gavâmîdî't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sevd, (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.), 1/303.

⁵⁸ Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beirut: Dâr'u İhyâi't- Turâsi'l- Arabî, 1999), 7/15.

⁵⁹ Muhammed b. Muhammed b. Mustafa Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beirut: Dâr'u İhyâi't- Turâsi'l-Arabî, ts.), 1/249.

⁶⁰ Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Neseî, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil* (Beirut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 2/43.

⁶¹ el-Â'râf 7/64; el-Enfâl 8/54; Yûnus 10/73; en-Nahl 16/113; el-Mü'minûn 23/48; eş-Şuarâ 26/139, 189; el-Ankebût 29/37.

yalanlamak/inkâr etmek anlamında değil, O'na yalan söylemek⁶² ya da O'nun adına yalan uydurmak anlamında kullanılmıştır.⁶³ Tef'îl babı olan كَذَّبَ (kez-ze-be) kalıbı ile hiçbir yerde “Allah’ın zatını yalanladılar” anlamında kullanılmamıştır.

Yalanlamalarından dolayı helak ettik formunda gelen ayetlerde, yalanlamaya konu/nesne olan şeyler; peygamberler ve Allah’ın ayetleri şeklinde iki ana başlık altında gözükmektedir. Bu durum yalanlamadan kaynaklanan helakin, Allah’ın varlığını epistemolojik anlamda yalanlamadan kaynaklanmadığını göstermektedir. Mesela bu bağlamda cahiliye Araplarının dini, peygamberi ve Allah’ın ayetlerini yalanlamalarından bahsedilmesine rağmen⁶⁴ onların yaratıcı olarak Allah’ı kabul ettikleri, bütün mülkün sahibi olarak Allah’ı gördükleri, yerden ve gökten rızkın Allah tarafından verildiğine inandıkları ve zor zamanlarında putlarını terk edip Allah’a yöneldikleri bilgisi de diğer taraftan verilir.⁶⁵ Hatta onların zaman zaman Allah’ın adını anarak اللَّهُمَّ “Ey Allah’ımız!” veya رَبَّنَا “Ey Rabbimiz!”⁶⁶ şeklinde dualar yaptıkları bildirilir. Bu durum, Kur'an'da yalanlamalarından dolayı helak ettik tarzındaki ayetlerde, yalanlamanın ve bunun sonucu gelen helakin neye tekabül ettiğini de göstermektedir. Zira bir taraftan cahiliye Araplarının yalanladıkları söylenirken diğer taraftan onların Allah’ın zatı hakkında sahip oldukları inançlarının ve dualarında Allah’a yakarmalarının bildirilmesi, kastedilen yalanlamanın Zât-ı İlahi’nin mevcudiyetini yalanlamaktan daha ziyade kendilerinden talep edilen davranışları yalanlama olduğunu göstermektedir.

Bu konuda en dikkat çeken ayetlerden birisi de Hûd suresinde bulunan şu ayettir. “وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِیُهْلِكَ الْقُرْیَةَ بِظُلْمٍ وَأَهْلِهَا مُصْلِحُونَ *“Rabbin, halkı düzgün/dürüst olan ülkeleri haksız yere helâk edecek değildir.”*⁶⁷ Zemaşşerî bu ayetin yorumunda kısa ve öz bir açıklama yaparak; “toplumlar kendi aralarındaki hukuka riayet eder ve şirk günahlarına toplumsal hayatı fesad eden günahlar eklemelerse sadece şirk koştuklarından dolayı helak edilmezler”⁶⁸ demiştir. Zemaşşerî’nin bu yorumuna göre, Allah’ın asla razı olmadığı ve hesap günü kesinlikle affetmeyeceği⁶⁹ şirk günahı bile tarafı-îlâhîde toplumsal helak için tek başına yeterli sebep değildir. Râzî de mezkûr ayetin yorumunda, toplumların ancak zulüm nedeni ile helak edildiğini ve bunun çeşitli sebepleri olduğunu söylemiştir. Ona göre, bu ayette geçen “zulüm” kavramı, şirke karşılık gelmektedir ve Allah hiçbir toplumu kendi aralarındaki muamelelerde salah üzerine oldukları müddetçe sadece

⁶² “Bedevîlerden, (mazeretleri olduğunu) iddia edenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah ve Resûlüne yalan söyleyenler de oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara elem verici bir azap erişecektir.” et-Tevbe 9/90.

⁶³ “Kim Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim olabilir? Onlar (kıyamet gününde) Rablerine arz edilecekler, şahitler de: İşte bunlar Rablerine karşı yalan söyleyenlerdir, diyecekler. Bilin ki, Allah'ın lâneti zalimlerin üzerindedir!” Hûd 11/18.

⁶⁴ el-Mâûn 107/1; Fâtır 35/25; el-En'âm 6/33.

⁶⁵ el-Ankebût 29/61; el-Mü'minûn 23/88; Yûnus 10/31; Yûnus 10/22; el-İsrâ 17/67.

⁶⁶ el-Enfâl 8/32; Sâd 38/16.

⁶⁷ Hûd 11/117.

⁶⁸ Zemaşşerî, *el-Keşşaf*, 2/438.

⁶⁹ en-Nisâ 4/116.

şirk koştuklarından veya inkâr ettiklerinden dolayı helak etmemiştir. Aksine azabın, Allah'ın hukukunu (Allah'a inanmak gibi) ihlal edildiğinde değil, kulların birbirlerinin hukukunu ihlal ettiğinde yani toplumda kötü muamele (zayıfları ezme, zulüm, haksızlık, rüşvet, aldatma, terör, fesat ve fitne vb. şeyler) sınırı aştığında geldiğini belirtmiştir. Râzî bu hususta fukahanın; Allah kendi hukukunda insanlara karşı mütesâhil ve mühlet vericidir⁷⁰ ama kulların birbirlerine karşı zulümde bulunmaları konusunda aynı mühleti ve kolaylığı göstermemektedir dediğini söyler ve günümüzde de halk arasında oldukça meşhur olan “*küfürle âbâd olunur zulümle olunmaz*” sözünü aktarır. Râzî aynı şekilde, Ehl-i Sünnet'in de Kur'an'da helak edildiği bildirilen Nûh, Âd, Medyen ve Lût kavimlerinin salt inançlarından dolayı değil bahsedilen zulüm ve tuğyanlarından dolayı helak edildiği görüşünde olduğunu bildirir.⁷¹

Son dönem müfessirlerinden Elmalılı Muhammed Yazır (ö. 1942), ilgili ayetin tefsirinde, “hak etmeden helak olmaz, yani bir memleketin gerek idare eden ve gerekse idare edilen ahali, zulme ve bozgunculuğa meydan vermeyen sâlih ve islahatçı kimseler iken Allah herhangi bir zulüm ile o memleketi helak etmez” diyerek ilâhî helak ile toplumsal bozulma arasındaki bağlantıya dikkat çekmiştir.⁷² Çağdaş müfessirlerden el-Merâğî de (ö. 1952) bu ayette zikredilen zulüm kelimesinin şirk anlamına geldiğini, Allah'ın sünnetinde (sünnetullahta) ictimâ ve medenî hususlarda bozulmadıkları müddetçe şirk günahı dahil toplumların helakinin olmadığını söylemiştir.⁷³ Muhammed Esed de (ö. 1992) ayetin yorumunda benzer görüşünü bildirdikten sonra alimlerin, “Allah kendi hukuku konusunda mütesahildir fakat kulların arasındaki hukukta esneme yapmaz” görüşünü aktarır ve zulmün düşünsel inkârdan ziyade toplumsal hayatın fesadı ile ilgili olduğunu söyler.⁷⁴

İnanç özgürlüğü ve ilâhî helak arasındaki ilişkinin mahiyetini anlamak üzere aktardığımız bu ayetler ve bazı müfessirlerin yorumları, ilâhî helakin Allah'ın varlığını veya birliğini inkâr nedeni ile gelmediğine işaret etmekte ve helak cezasının kulların birbirlerine karşı yapmış oldukları kötü muamele ve taşkınlık sonucu olduğunu bildirmektedir. Bununla birlikte Allah inancının kaybolduğu veya tahrife uğradığı toplumlarda ahlakî ilkelerin de hızlıca dejenere olduğu tarih boyunca çokça tecrübe edilen bir gerçektir. Ne var ki bu durum sadece Allah inancının kaybolduğu toplumlarda değil var olduğu toplumlarda da sıkça görülen acı bir gerçektir.

Cahiliye Araçlarında var olan muharref ilah inancı da bu duruma bir örnek olup Kur'an'ın birçok yerinde eleştiri konusu olmuştur. Mesela kendilerine kazandıklarından infak edin denildiğinde müşrikler, fakirleri Allah'ın doyurması gerektiğini söyleyerek kendilerinin böyle bir mesuliyetlerinin olmadığını iddia etmişler ve “*Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden hayra sarfediniz,*

⁷⁰ el-Kalem 68/45.

⁷¹ Râzî, *Mefâtiḥ*, 18/40.

⁷² Muhammed Hamdi Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim, ts.), 5/23.

⁷³ Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *Tefsiru'l-Merâğî* (Mısır: Şeriket'u Mektebet'u ve Matbaat'u Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, 1946), 12/97.

⁷⁴ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (Ankara: İşaret Yayınları, 2002), 1/449-450.

denildiğinde, kâfirler müminlere dediler ki: Allah'ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız? Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindediniz.”⁷⁵ demişlerdir. Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767), müşriklerin gıda ürünleri ve hayvanları, Allah adına ve putlar adına şeklinde ikiye taksim ettiklerini,⁷⁶ Allah adına ayırdıkları ve fakirlere vermeleri gereken şeyleri onlara vermediklerini ve dilerse Allah'ın onları doyuracağını iddia ettiklerini bildirmiştir.⁷⁷ Bu ayetler, müşriklerin Allah'ın varlığına iman ettiklerini fakat siyasî, sosyal ve iktisadî hayatta O'nun iradesine göre davranmak istemediklerini göstermektedir. Bu tür davranışlar, geçmiş toplumlarda Allah inancına sahip olsalar bile toplumların helak sebebi olarak zikredilmiştir.⁷⁸ Nitekim ilk inen surelerden el-Kalem Sûresinde anlatılan bahçe sahipleri kıssasında, Allah'ı tesbih etme bilgisine sahip olan bir belde halkının, yetiştirdikleri ürünleri kimse ile paylaşmama hususunda antlaşmaları üzerine bahçelerine helak indirildiği bildirilmiştir.⁷⁹ Bu meyanda bir başka örnek de Sebe' halkıdır. Kur'an, onların “*Ey Rabbimiz*”⁸⁰ diye başlayan dualarını aktarır ama küfürlerinden/nankörlüklerinden dolayı helak edildiklerini de bildirir.⁸¹ Çünkü onlar Allah'a inanmalarına rağmen birbirine zulmeden, birbirinden nefret eden ve çoğunluğu şeytana uyan bir toplumdur. Bu durum, tarih boyunca gerçekleşen ilâhî helaklerin, Allah'ın varlığını inkâr veya kabul noktasından ziyade, O'nun iradesine ve sosyal hayata koyduğu evrensel kurallara riayet noktasında oluştuğunu göstermektedir. Mesela ilâhî helakin en yaygın sebeplerinden birisi olarak zikredilen şımarıklık davranışları buna bir örnektir. Kur'an bu sosyal sapıklığa önemli göndermeler yapmıştır. *وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرِيْبٍ بَطَرَتْ مَعِيشَتَهَا فَبَلَكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيْلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِيْنَ* “Biz, refahından şımarmış nice memleketi helâk etmişizdir. İşte yerleri! Kendilerinden sonra oralarda pek az oturulabilmiştir. Onlara biz vâris olmuşuzdur.”⁸²

İnanç özgürlüğü bağlamında ifade edilecek olursa Kur'an'ın hiçbir yerinde hiçbir toplumun sadece Allah'ın zâtını inkâr nedeni ile helak edildiği söylenmemiştir. Aynı şekilde toplumun Allah bilgisine sahip olması da onları ilâhî helakten korumamıştır. Helak ile ilgili ayetler, Allah inancının kabulü veya reddi bağlamından daha ziyade sosyal davranışların sonuçlarına bağlanmıştır. Helake

⁷⁵ Yâsîn 36/47.

⁷⁶ İlgili paylaşım Kur'an'da şöyle aktarılmıştır. “Allah'ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah'a pay ayırıp zanlarınca, bu Allah'a, bu da ortaklarımıza (putlarımıza) dediler. Ortakları için ayrılan Allah'a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan ortaklarına ulaşıyor! Ne kötü hüküm veriyorlar?” el- En'âm 6/136.

⁷⁷ Ebu'l-Hasen Süleyman b. Mukâtil, *Tefsîr'u Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dar'u-İhyai't-Turas, 1423), 3/581.

⁷⁸ Bu duruma bir örnek de 34. Sûre olan Sebe' Sûresinde geçmektedir. Sûre'nin 17. âyetinde küfürlerinden dolayı helak edildikleri bildirilen toplumun, 19.âyetteki “Rabbena/Ey Rabbimiz!” diye başlayan dualarına yer verilir. Buna göre 17. Âyette zikredilen küfür, akidevî inkâr değil toplumsal nankörlüğe işaret etmektedir. Ki helak olma sebebi olarak da toplumsal zenginlikten kaynaklanan, refah, rekabet, şımarıklık, cinnet ve nefret olgusu ön plana çıkarılmıştır. Bk. Ebu'l-Fidâ' İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, ed. Muhammed Hüseyin Şemseddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 6/509.

⁷⁹ el-Kalem 68/17-32.

⁸⁰ Sebe' 34/19.

⁸¹ Sebe' 34/17.

⁸² el-Kasas 28/58.

sebepler olan bu sosyal davranışlar; genel olarak elçileri, tebliğ ettikleri gerçekleri ve ıslaha dönük çağrılarının⁸³ reddedilmesi noktasından ibret ve uyarı olarak zikredilmiştir. Nitekim yukarıda bahsedilen Sebe' halkına Allah Teâlâ'nın on üç peygamber gönderdiği ama onların ıslah olmaya yanaşmadıkları söylenmiştir.⁸⁴

3. İLÂHÎ HELAKE SEBEP OLAN YALANLAMA VE İNKÂR DAVRANIŞLARI

Makalenin buraya kadar olan bölümünde inanç özgürlüğü bağlamında ilâhî helakin mümkünlüğü meselesi tartışma konusu yapılmıştır. Tespit edilebilen ayetlere göre Kur'an-ı Kerîm'de, inanma konusunda insanlara tam bir özgürlük verildiği ve insanların bu husustaki tercihlerinin sonuçlarını ahiret günü görecekleri bildirilmiştir. Nitekim Hz. İsa ve annesini ilahlaştıran kimseler hakkında hesap günü Hz. İsa'nın; *"eğer sen onları cezalandırırsan onlar senin kullarıdır, bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin"*⁸⁵ dediği Kur'an'da aktarılmış ve akîdevî inkârın hesabının ahirette görüleceği mesajı verilmiştir. Fakat Kur'an'a göre inanç hususunda verilen geniş özgürlük iradesi, amel ve eylem sahasında verilmemiştir. Zira herhangi bir toplumda (aile, mahalle, köy, şehir ve ülke gibi yerlerde) yaşayan insanlar, birbirlerinin hukukunu korumak için birtakım yasaklarla sınırlandırılmışlardır. Bu sınırlandırılmalar, ilâhî dinlerde olduğu gibi beşerî dinler, ideolojiler ve rejimlerde de mevcut olup hiçbir toplum kayıtsız, sınırsız ve sorumsuz bir toplumsal yapılanma oluşturmamıştır.

Bu evreni ve dünyayı yoktan var eden Allah, dünya gezegeninde var kıldığı insanın düzgün, dürüst ve erdemli bir hayat sürmesini istemiştir. Birbirlerine saldırıp öldürmemelerini, yerleşim yerlerini işgal etmemelerini ve yeryüzünde salâhı (barışı) bozmamalarını emretmiştir.⁸⁶ Fakat ilâhî emirleri unutmakla ve kötülüğe meyli ile maruf insan, çoğu zaman ilâhî iradenin bu emir ve yasaklarını unutmuş veya bilerek bunları çiğneme cüretini göstermiştir.⁸⁷ Bu sebeple Allah, tarih boyunca bozgunculukta aşırı giden toplumlara⁸⁸ elçiler göndermiş⁸⁹ ve bu elçilere indirdiği kitaplar ile insanlığı tekrar tekrar ıslah olmaya davet etmiştir. Elçileri kabul eden ve onların tebliğ ettiği ilâhî hakikatlere teslim olan toplumlar varlıklarını sürdürmüşler,⁹⁰ aksini yapanlar ise farklı tabii afetler ile helak edilmişlerdir.⁹¹ Bu helak hadiselerinden önce mutlaka elçiler gelmiş, gerekli uyarılar yapılmış ve bir elçi tarafından uyarılmadan önce hiçbir toplum helake uğratılmamıştır. Kur'an bu süreci şöyle anlatmıştır. *“ Biz hiçbir beldeyi helak etmedik ki*

⁸³ Hûd 11/88.

⁸⁴ Ebû Muhammed el- Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, *Meâlimu't-tenzil fi tefsiri'l-Kur'an*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdi (Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999), 3/676.

⁸⁵ el-Mâide 5/116-118.

⁸⁶ el-Bakara 2/38, 84, 117; el-A'râf 7/56.

⁸⁷ el-İsrâ 17/11; Tâhâ 20/126; en-Neml 27/14.

⁸⁸ el-Bakara 2/60, 220; el-A'râf 7/85, 86, 103; el-Enfâl 8/73; Hûd 11/116; en-Neml 27/14; Sâd 38/28.

⁸⁹ en-Nahl 16/36.

⁹⁰ es-Saffât 387/148.

⁹¹ el-Ankebût 29/40.

oranın bir uyarıcıları olmasın.”⁹² Toplular ise çoğu zaman onları yalanlamış ve reddetmişlerdir. Kur'an'ı-Kerim'de kısaca edilen helak olaylarında dikkat çeken sebeplerin başında elçilerin ve onların tebliğ ettiği hakikatlerin (Allah'ın ayetleri) yalanlanması ve inkâr edilmesi temel neden olarak gözükmektedir. Şimdi elçileri ve Allah'ın ayetlerini yalanlamanın mahiyeti ve bu inkârın neden helak sebebi olduğu hususu üzerinde durulacaktır.

3.1.Elçileri Yalanlama Sonucu Gelen Helak

İnsanlık tarihinde Allah'ın varlığını inkâr eden insan sayısı daima azınlıkta kalmış ve en geniş manada tanrı tanımazlık⁹³ anlamına gelen ateizm, en yoğun şekilde orta çağ kilise baskısından sonra⁹⁴ ve “başta Hıristiyanlık olmak üzere kurumsal dine ve teizme kesin bir itiraz ile ortaya çıkmıştır.”⁹⁵

Tarih boyunca insanların çoğu Allah'ın varlığına iman etmişler⁹⁶ fakat imanı, bütün hakikati ile anlayıp kavrayamamışlar ve Allah'ın zatı ve sıfatları hakkında yanlış inançlara meyletmışlerdir.⁹⁷ Bu sebeple çoğu zaman imana konu olan şeyleri de inkâr etmişlerdir. Bunlardan birisi de gönderilen elçileri yalanlama davranışıdır.

Allah, imanı, sâlih ameli ve güzel ahlakı unutan veya tahrif eden toplumlara ardı sıra uyarıcı elçiler göndermiştir.⁹⁸ Bu elçiler, kendilerinin Allah'ın mesajlarını ulaştırmakla görevli kimseler olduklarını söylediklerinde⁹⁹ neredeyse tüm zamanlarda benzer itiraz ve inkâr ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu tepkiler genel olarak, Allah'ın bir insanı kendisine elçi seçmeyeceği iddiasıdır. Fakat Kur'an'ı-Kerim'e göre Allah, elçilik görevini insanlar arasında istediğine verdiği ve dilediği kimseyi yetkili kıldığını bildirmiştir. “Allah, resulük görevini kime vereceğini en iyi bilendir.”¹⁰⁰ Bu sebeple peygamberlik çalışma veya isteme¹⁰¹ ile kazanılan bir vasıf olmayıp tamamen Allah'ın dilemesi ve seçmesi ile verilen bir görev olarak tanımlanmıştır.¹⁰²

Kur'an kıssalarında verilen haberlere göre, gönderilen birçok elçi, “Allah içimizden birini mi elçi yaptı”? itirazı ile karşı karşıya kalmıştır. Gerek önceki toplumlarda gerekse son nebinin muhataplarında aynı itiraz görülür. Bunun Kur'an'ı-Kerim'de birçok örneği olmasına¹⁰³ rağmen

⁹² eş-Şuarâ 26/208.

⁹³ Derya Gülfil, *Psikolojik Açıdan Ateizm: Nitel Bir Araştırma* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 7.

⁹⁴ Ferhat Akdemir, “Ateizmin Tarihi Üzerine Kısa Bir Deneme”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/18-19 (2005), 347-363.

⁹⁵ Gülfil, *Psikolojik Açıdan Ateizm*, 8.

⁹⁶ Yûsuf 12/106.

⁹⁷ Nûh 71/13.

⁹⁸ Fâtır 35/24.

⁹⁹ el-A'râf 7/61, 62, 67, 73, 158; el-Ahzâb 33/45.

¹⁰⁰ el-En'âm 6/124.

¹⁰¹ el-Kasas 28/86.

¹⁰² Muhammed Seyyid Tantâvî, *et-Tefsîru'l-vasît li'l-Kur'an'il-Kerîm* (Kahire: Dâr'u Nehzat'i Mısır li't-tabâati ve'n-neşri ve't-tevzî', 1997), 5/19.

¹⁰³ el-En'âm 6/91; Hûd 11/7; İbrâhîm 14/10, 11;

burada insanlığın ilk dönemleri kabul edilen Nûh kavminden bir örnek vermek yerinde ve yeterli olacaktır. Kur'an'a göre Allah inancına sahip olmalarına rağmen elçiyi yalanlayan Nûh kavmi, Allah'ın bir beşeri elçi göndermeyeceğini iddia etmiştir. فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ “Bunun üzerine, (Nûh) kavminin inkârçı ileri gelenleri şöyle dediler: Bu, sadece sizin gibi bir beşerdir. Size üstün ve hâkim olmak istiyor. Eğer Allah (peygamber göndermek) isteseydi, muhakkak ki melekler gönderirdi. Biz geçmişteki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.”¹⁰⁴ Görüldüğü üzere Hz. Nûh'un kavmi Allah'ın varlığı hakkında bilgi sahibi kimselerdir. Fakat onlar Allah'ın bir beşeri elçi göndereceğine inanmamaktadırlar. Yine Yâsîn Sûresinde aktarılan kıssaya göre, kendilerine uyarıcı olarak gelen peygamberlere, “...Siz de ancak bizim gibi birer insansınız. Rahmân, herhangi bir şey indirmedir. Siz ancak yalan söylüyorsunuz.” denilerek Rahmân'a inanan bir toplumun O'nun gönderdiği elçilere karşı çıkışları haber verilmiştir.¹⁰⁵ Aynı itiraz ve tartışmalar, son peygamberin muhatap kitesinden de geldiği zaman¹⁰⁶ bunun genel bir tavır ve sorun olduğu Kur'an'da şöyle eleştiri konusu yapılmıştır. وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ “Kendilerine doğru yolu gösteren peygamber gelince, insanların iman etmelerine engel olan sebep sadece: "Allah bir insanı mı Peygamber gönderdi?" demeleridir.”¹⁰⁷

Peygamberlerin muhatapları olan toplumlar, çoğu zaman onları Allah'a iftira atan birisi olarak itham etmişler ve tebliğ ettikleri dîn hakikatlerin uydurma olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁰⁸ Onların bu itham ve iddialarına, elçilerin Allah tarafından görevlendirildiği ve bozulan dînî, siyasî, sosyal, iktisadî ve ahlâkî düzeni ıslah etmekle görevli oldukları şeklinde cevap verilmiştir.¹⁰⁹ Buna göre elçilerin Allah tarafından görevlendirildiklerini kabul etmemek, onların ıslaha dönük davetine karşı çıkmak anlamına gelmektedir. Burada sorun, onların Allah inancı olup olmamalarından daha ziyade toplumsal yaşamda kurdukları gayr-i ahlâkî düzeni koruma davranışlarıdır. Çünkü ayetlerde görüldüğü üzere onlar, Allah hakkında bilgi sahibidirler. Fakat elçinin Allah'tan aldığı haberleri yalanlayarak arzularına uygun bir yaşamı sürdürmek istemektedirler. Zaten bu itirazları yapan kimseler de ayetlerde dikkat edileceği üzere toplumun ileri gelen fitne ve fesat önderleridir. Tarih boyunca gönderilen birçok elçinin öldürülme sebebi de toplum ileri gelenlerinin kurdukları gayr-i ahlâkî düzene karşı çıkmalarıdır. Kur'an bu hakikati Ehl-i Kitap bağlamında şöyle bildirmiştir. أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِقْنَا كَذَّبْتُمْ وَفَرِقْنَا “Ne zaman bir elçi hoşunuza gitmeyen bir şey getirdiyse, büyüklük taslayarak kimini yalanlayıp, kimini de öldürmediniz mi?”¹¹⁰ İlgili bu ayetler ve benzerleri, elçileri yalanlayanların Allah'ın varlığını değil, O'nun bir elçi aracılığı ile kötülüğü terk ve iyiliğe yönelme davetini yalanladıklarına işaret

¹⁰⁴ el-Mü'minûn 23/24.

¹⁰⁵ Yâsîn 36/15.

¹⁰⁶ el-En'âm 6/9.

¹⁰⁷ el-İsrâ 17/94.

¹⁰⁸ Yûnus 10/38; Hûd 11/13, 35; el-Mü'minûn 23/70; es-Secde 32/3; eş-Şûrâ 42/24; el-Ahkâf 46/8; et-Tûr 52/33.

¹⁰⁹ Hûd 11/88.

¹¹⁰ el-Bakara 2/87.

etmektedir. Kur'an bu durumu el-En'âm 6/33. ayette, “فَأَنذَرْتُكُمْ لَآ تُكذَّبُونَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ”¹¹¹ şeklinde bildirerek, inkâra (ve helake) mahal olan asıl meselenin elçinin getirdiği hakikatleri yalanlamak olduğunu bildirmiştir. Bu minvaldeki ayetler, kavimlerin nihayetinde helak edilmelerinin sebebinin Allah'ın varlığını inkâr değil O'nun kitap ve peygamber aracılığı ile gönderdiği hakikatlere karşı çıkmak olduğunu haber vermektedir. Çünkü helake uğramış birçok kavmin, muhtevasında şirk gibi sapmalar olsa dahi Allah inancına sahip olduklarını Kur'ân farklı ve birçok ayette bildirmektedir.

İlgili ayetler, peygamberlere karşı çıkışların asıl nedeninin onların davetlerindeki rahatsız edici çağrılara karşı olduğunu göstermektedir. Mesela, kendisini Mısır mülkünün hakiki sahibi addeden¹¹² Firavun, Hz. Musa'nın “âlemlerin, yerlerin, göklerin, senin, senden öncekilerin, doğunun ve batının rabbi”¹¹³ çağrısından rahatsız olmuştur. Zira bu mesaj, onun tüm ilahlık¹¹⁴ ve Rab olma¹¹⁵ iddiasına ve devlet gücüne dayanarak işlediği cürümlere¹¹⁶ bir ret manifestosu ihtiva etmektedir. Aynı şekilde kendisine mülk verilen ve istediğini öldürür istediğini yaşatırım diyerek iktidar gücünün sınırsızlığına ve sorumsuzluğuna inanan Nemrut, Hz. İbrahim'in onu Allah'a daveti ile sarsılmıştır.¹¹⁷ Lût kavmi, Hz. Lût'un kötülüğü terk edin çağrısına öfkeyle cevap vererek Hz. Lût'un temizlenin çağrısı ile alay etmişlerdir.¹¹⁸ Semûd kavminin ileri gelen eşkıyaları, şehirde/ülkede kurdukları kaotik ve mafyatik yapılanmaya¹¹⁹ karşı çıkan Hz. Salih'e kin kusarak bu işlere karışmaması gerektiğini¹²⁰ tehditle ifade etmişlerdir. Hatta onlar peygamberleri Hz. Salih'e tuzak kurarken Allah'ın adına yeminler ederek plan kurmuşlardır. *عَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ* (hepsini öldürelim); sonra da velisine: «Biz (Sâlih) ailesinin yok edilişi sırasında orada değildik, inanın ki doğru söylüyoruz» diyelim dediler.”¹²¹ Seyyid Kutub (ö. 1966) Semûd kavminin durumunu, “hem Allah'a ibadetten başka bir çağrısı olmayan Hz. Sâlih ve ailesini öldürmek için komplo hazırlıyorlar hem de Allah'a yemin ediyorlar, bu bir garabettir” demiştir.¹²² Şa'râvî (ö. 1998) de Semûd kavminin bu halini ahmaklık ve düşüncesizlik şeklinde yorumlamıştır.¹²³ Fakat sorun bir garabetten ve hamakattan ziyade büyük bir kurnazlık ve aymazlık olarak gözükmektedir. Zira onlar, Allah'ın varlığına iman ediyorlar fakat O'nun toplumsal hayat için belirlediği kurallara menfaatlerine zıt

¹¹¹ el-En'âm 6/33.

¹¹² ez-Zuhruf 43/51.

¹¹³ eş-Şuarâ 26/23-27.

¹¹⁴ el-Kasas 28/38.

¹¹⁵ en-Naziât 79/24.

¹¹⁶ el-A'râf 7/123, 124; Tâhâ 20/71; el-Mü'min 40/26.

¹¹⁷ el-Bakara 2/258.

¹¹⁸ en-Neml 27/56.

¹¹⁹ en-Neml 27/48.

¹²⁰ Hûd 11/62.

¹²¹ en-Neml 27/49

¹²² Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, çev. Yakup Çiçek ve dv. (İstanbul: Emir, 1993), 8/491.

¹²³ Muhammed Mütevellî Şa'râvî, *Tefsîru'ş-Şa'râvî* (Metâbi'u Ahbâri'l-Yevm, ts.), 17/10801.

düştüğü için uymak istemiyorlar. Kur'an'ın deyişiyle yerde ve gökte tek ilah olan Allah'ın¹²⁴ gökteki varlığına iman ediyorlar ama yerde (yaşadıkları şehirde ve işlerinde) ilahlığını kabul etmek istemiyorlar.

Bir örnek olarak aktardığımız bu ayetlerde işaret edildiği üzere, toplumların peygamberlerine iman etmemeleri,¹²⁵ karşı çıkmaları, ölümle tehdit etmeleri¹²⁶ ve hatta öldürmelerinin altında yatan asıl saik, peygamberlerin tebliğ ettiği gerçeklerin yani Allah'ın ayetlerinin onların kurdukları kötülük düzenine tehdit olarak algılanmasıdır. Bu sebeple çoğu zaman toplumlar ve özellikle ileri gelenler, peygamberlerin işlerine karışmasını istememişlerdir.¹²⁷ Zira onlar kurdukları karanlık düzenlerin devam etmesini istemişlerdir. Bu sebeple tarih boyunca gönderilen tüm elçiler mutlaka yalanlanmış ve türlü eziyetlere maruz kalmışlardır. Kur'an bu genel tepkiyi son peygambere hatırlatır ve ona sabırlı olmasını şöyle tavsiye eder.

وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كَذَّبُوا وَآوَدُوا “Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Onlar, yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine rağmen sabrettiler...”¹²⁸

Kur'an ayetlerinde verilen bu veriler, helak edilen toplumların azgınlık ve zulümleri ile helak edildiklerini haber vermektedir. Ayrıca onların peygamberleri yalanlaması kötülükte ısrar ve iyiliği ret kabilinden değerlendirilmiştir. Zira peygamberler, toplumsal çürümenin en dip noktaya ulaştığı dönemlerde¹²⁹ son uyarıcı olarak gönderilen kimselerdir.

3.2. Allah'ın Ayetlerini Yalanlama Sonucu Helak

Kur'an ayetlerinde toplumların Allah'ın ayetlerini yalanladığı konusundan sık sık bahsedilir. Fakat yalanlamaya konu olan ayet olgusu bağlama göre değişir ve özünde aynı olmasına rağmen farklı anlamlar kastedilir.

Açık, görünür alamet anlamına gelen ayet kelimesi¹³⁰ tekil ve çoğulu ile birlikte Kur'an'ı-Kerim'de 382 kez geçmekte¹³¹ ve genel olarak delil, mucize, kıyamet alametleri ve Kur'an'ın tamamı veya belli bölümleri gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹³² Ayet kavramı Kur'an ilimlerinde; “uzun veya kısa olsun, Kur'an'ın bir parçasını diğer parçasına durak yerine (ayet sonuna) kadar bağlayan bölüm” olarak tarif edilmiştir.¹³³ Fakat ayetlerimizi yalanladılar şeklinde Kur'an'da geçen ifadeler, hep çoğul olarak kullanılmış ve davetin/misyonun bütünü kastedilmiştir.

¹²⁴ ez-Zuhruf 43/84.

¹²⁵ el-A'râf 7/75, 76; Fussilet 41/14; ez-Zuhruf 43/24.

¹²⁶ Yâsîn 36/18.

¹²⁷ Hûd 11/62, 87.

¹²⁸ el-En'âm 6/34.

¹²⁹ el-İsrâ 17/16.

¹³⁰ İsfahânî, *el-Mufredât*, 101.

¹³¹ Abdalbâkî, *el-Mu'cem*, 127-133.

¹³² Geniş bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz - Abdurrahman Çetin, “Âyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/242-244.

¹³³ Cürcânî, *Ta'rifât*, 41.

Kur'an'ı-Kerîm'de, "Allah'ın ayetlerini yalanladılar" ifadesinin geçtiği yerlerde kelime anlamına uygun olarak bazen indirilen vahyi¹³⁴ bazen de peygamberlere verilen mucize anlamında kullanılmıştır.¹³⁵ Kur'an'a göre Allah'ın ayetlerini yalanlamak helak sebebidir ve birçok kavim bu davranışları sebebi ile helak edilmiştir.

Esasen Allah'ın ayetlerini yalanlamak ile peygamberleri yalanlamak arasında bir fark yoktur. Çünkü Allah'ın ayetlerini insanlara tebliğ edenler peygamberlerdir.¹³⁶ Fakat Kur'an bu konuyu, bazen elçilerin bazen de Allah'ın ayetlerinin yalanlanması üzerinden dikkatlere sunmuştur. Kur'an'a göre, Allah'ın ayetlerini yalanlamak ve inkâr etmek öncelikle ahiret âleminde cehenneme girme ve orada cezalandırılma sebebidir.¹³⁷ Ayetleri yalanlamak ahirette ceza sebebi olduğu gibi dünya hayatında da ceza sebebi olarak bildirilmiş ve ayetleri yalanlayan toplumların ilâhî helak ile cezalandırıldıkları haber verilmiştir.¹³⁸

Burada şu sorun üzerinde düşünülmalıdır. Allah'ın varlığını inkâr veya O'na şirk koşmak helak sebebi gösterilmezken peygamberlerin ve Allah'ın ayetlerinin yalanlanması neden helak sebebi olarak değerlendirilmiş ve bunu yapanlar neden tabii afetler ile helak edilmiştir? Konu ile ilgili ayetlerin bütününden anlaşıldığına göre, insanların bilgi düzleminde Allah'ın varlığını inkâr etme davranışları çok az görünen bir şeydir. İnkâr edenler ise bu tavırlarından dolayı helak edilmemiştir. Çünkü Allah'ın varlığını ve birliğini ontolojik açıdan kabul veya reddetmek çalışmanın ilgili bölümünde ifade edildiği gibi kişilerin özgür iradesine bırakılmış ve bunun hesabının ahiret âleminde görüleceği bildirilmiştir. Fakat ister inansın isterse inanmasın her insanın ve toplumun sosyal hayatta uyması gereken bir takım evrensel (ilâhî) ilke, kural ve yasaklar vardır. Bunlar Kur'an'da helak sebebi olarak bildirilen; zulüm, tuğyan, cürm, fitne, fesat, savaş, terör, baskı, iktisadî/siyasî yanlışlar, cinsel sapkınlıklar ve insanları köleleştirme gibi davranışlardır. Bunlar her dönemde görülmekle birlikte adl-i ilâhînin tahammül/sabır sınırını aştığı zaman¹³⁹ kötü toplumsal gidişata müdahale edilmiş ve uyarıcı elçiler gönderilmeye başlanmıştır. Allah'ın ayetleri de peygamberler aracılığı ile toplumlara ulaştırılan, birey ve toplumu iyiliğe davet, kötülükten nehyeden emir, yasak ve tavsiyelerdir.

Kur'an ayetleri toplumsal helakin, gönderilen bir elçiden sonra yapılmadığını, helakten önce çok elçi gönderildiğini ve helak öncesi gönderilen elçinin son elçi olduğunu satır aralarında bildirir. Mesela, tufan ile helak edilen Nuh kavminin, Hz. Nuh peygamberden önce birçok elçi ile

¹³⁴ el-Bakara, 2/39; el-Mâide 6/10, 86; el-En'âm 6/39, 49, 150; el-A'râf 7/36, 40, 64, 72, 136, 176, 177, 182; Yûnus 10/73, 95; el-Enbiyâ 21/77; el-Hac 22/57; el-Furkân 25/36; er-Rûm 30/10, 16; el-Kamer 54/42; el-Hadîd 57/19; el-Cuma 62/5; et-Teğâbün 64/10; en-Nebe' 78/28.

¹³⁵ el-A'râf 7/146; 147; el-Enfâl 8/54.

¹³⁶ el-Mülk 67/9.

¹³⁷ el-Bakara 2/39; el-Mâide 5/10, 86; el-En'âm 6/49; el-A'râf 7/36, 40, 148; et-Tevbe 9/90; el-Hac 22/57; el-Furkân 25/37; el-Hadîd 57/19; et-Teğâbün 64/10.

¹³⁸ Âl-i İmrân 3/11; el-A'râf 7/64, 72, 92, 96, 136; el-Enfâl 8/54; Yûnus 10/39, 73; el-Enbiyâ 21/77; el-Furkân 25/36, 37; el-Kamer 54/42.

¹³⁹ Bu durum Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir. [﴿]فَلَمَّا اسْتَوْفَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ [﴾] "Böylece bizi öfkelerince, onlardan intikam aldık, hepsini suda boğduk." ez-Zuhruf 43/55.

uyarıldığı bildirilmiştir. *“Nuh kavmine gelince, peygamberleri yalancılıkla itham ettiklerinde onları, suda boğduk ve kendilerini insanlar için bir ibret yaptık. Zalimler için acıklı bir azap hazırladık.”*¹⁴⁰ Yine şiddetli bir fırtına ile helak edilen¹⁴¹ Âd kavminin, Hz. Hûd peygamberden önce birçok elçi ile uyarıldığı söylenmiştir. *“وَإِذْ كُنَّا أَهْلًا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمَنْ خَلْفَهُ إِلَّا نَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ* *“Âd kavminin kardeşini (Hûd'u) an. Zira o, kendinden önce ve sonra uyarıcıların da gelip geçtiği Ahkaf bölgesindeki kavmine: Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Ben sizin büyük bir günün azabına uğramanızdan korkuyorum, demişti.”*¹⁴² Müfessir Zeccâc (ö. 311/923), el-Furkân Sûresi 25/37. ayette zikredilen *قَوْمَ نُوحٍ* (resuller) ifadesinin, Hz. Nûh peygamberden önce gelen ve Nûh kavmi tarafından yalanlanan diğer peygamberlere delalet ettiğini söylemiştir.¹⁴³ Zeccâc'a göre, bu ayette geçen *الرَّسُلِ* (resuller) kelimesi, bir peygamberi yalanlamak diğer bütün peygamberleri yalanlamak anlamında mecaz anlamda kullanılma ihtimali de taşımaktadır.¹⁴⁴ İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) ise *الرَّسُلِ* (resuller) kelimesinin her ne kadar çoğul kullanılsa Hz. Nûh'a has olduğunu yani onu kastettiğini ve bu kullanımın ayette geçen *قَوْمَ نُوحٍ* “kavm-i Nûh” ibaresinden dolayı olduğunu söylemiştir.¹⁴⁵ Begavî (ö. 510/1117) de *الرَّسُولِ* kelimesinin anlamında kullanıldığını ve bir peygamberi yalanlamanın diğer tüm peygamberleri yalanlamak anlamına gelmesinden dolayı bu kullanımın tercih edildiğini söylemiştir.¹⁴⁶ Zemahşerî, ayetin ibaresinde açık şekilde Nûh'tan önceki peygamberlerin yalanlandığını bildirildiğini ifade etmiştir.¹⁴⁷ Fahreddîn er-Râzî de Mâtürîdî ve Begavî gibi düşünmektedir.¹⁴⁸ İbn Âşûr (ö. 1973) ise peygamberleri yalanlayan ilk kavmin, Nûh kavmi olmasından dolayı, sonraki tüm yalanlamaların günahının onlara da dönmesinden dolayı bu ayetteki ifadenin çoğul kullanıldığını söylemiştir.¹⁴⁹ Müfessirlerin yorumlarında farklılık olmakla birlikte Zemahşerî'nin de ifade ettiği üzere ayetin ibaresinde açık şekilde zikredilen peygamberlerden (Hz. Nûh ve Hûd) önce uyarıcı elçiler gönderildiği ifade edilmektedir. Bu da helak öncesi uyarı sürecinin uzun bir döneme yayıldığı, birçok peygamberin toplumu ıslah için

¹⁴⁰ el-Furkân 25/37.

¹⁴¹ el-Hâkka 6/6-8.

¹⁴² el-Ahkâf 46/21.

¹⁴³ Ebû İshak İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve ir-râbuhû*, thk. Abdulcelîl Abduh Şelbî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 4/68.

¹⁴⁴ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 4/69.

¹⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 8/26.

¹⁴⁶ Ebû Muhammed el- Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, *Meâlîmu't-tenzil fi tefsiri'l-Kur'an*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdi (Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999), 3/446.

¹⁴⁷ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 3/280.

¹⁴⁸ Râzî, *Mefâtih*, 24/459.

¹⁴⁹ Muhammed Tahir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tînûsiyyet'u li'n-Neşr, 1984), 19/27.

gönderildiği, kavimlerin tüm bu uyarılara rağmen Allah'ın ayetlerini yalanlamaya devam ettikleri ve ıslah olma davetlerini reddettikleri için helak edildikleri bildirilmiştir.

Kur'an'ı-Kerîm'de toplumların Allah'ın ayetlerini yalanlama gerekçeleri bildirilirken, onların ayetlerde talep edilen davranışlara karşı kibirle yaklaşmamaları,¹⁵⁰ birbirlerini kul ve köle edinmemeleri emrini yalanlamaları,¹⁵¹ apaçık gerçeklere sırt dönemleri,¹⁵² bütün yönlerden kötülük toplumu olmaları,¹⁵³ güçlülerin çok konforlu bir hayat sürüp zayıfları ezmesi ve zulmetmeleri,¹⁵⁴ toplum ileri gelenlerinin sefahate dalması¹⁵⁵ ve yeryüzünde böbürlenmeleri gibi¹⁵⁶ temel günahlar sayılmıştır. Ayrıca Allah'ın ayetlerini yalanlama ifadesi, sadece akâdevî açıdan kabul-ret bağlamında değerlendirilmemiş, kitaba inandığını hatta onu öğrendiğini ve koruyucusu/taşıyıcısı olduğunu iddia eden bazı kimselerin bile Allah'ın ayetlerini yalanlayan pozisyonunda olabileceği söylenmiştir. *مثل الَّذِينَ جُمِلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ* “Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın ayetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”¹⁵⁷

Bu ayette görüldüğü üzere Tevrat'ı ezberleyen, öğrenen ve onunla amel etmekle mükellef olan Yahudi din bilginleri, kitabın hükümlerine göre davranmadıkları için Allah'ın ayetlerini yalanlayan zalimler topluluğu olarak isimlendirilmiştir.¹⁵⁸ Buna göre Allah'ın ayetlerinin yalanlamak, sadece bilgisel düzlemde inkâr etmek manasında değil inandığı halde hükümlerini görmezden gelmek, umursamamak ve kabul etmeyip baş kaldırmak anlamına da gelmektedir. Bundan dolayı Tevrat'a karşı bu muameleyi yapan Yahudi din bilginleri, Allah'ın ayetlerini yalanlayan kimseler olarak değerlendirilmişler¹⁵⁹ ve inandık demenin bu hususta yeterli olamayacağına işaret edilmiştir.

Kur'an'a göre Allah'ın ayetlerini yalanlamak hem dinde hem de amelde sapmak anlamına gelmektedir. Bu sapış, eğer toplumsal hayatta asgari düzeyde yaşama imkanını bile kısıtlar hale gelmişse ve toplumda şiddetli siyasî, ekonomik ve dînî/kültürel baskılar meydana çıkmışsa bunlar helak sebebi olarak zikredilmiştir. Bu davranışları gösteren toplumlar, epistemolojik düzlemde ister Allah'ın varlığını kabul etsinler isterse inkâr etsinler durum değişmemiştir. Buna göre helak olgusu, toplumların ekserisininin dînî, siyasî, hukukî, ticarî ve ahlaki davranışlarının gidişatına

¹⁵⁰ el-A'râf 7/36;

¹⁵¹ el-A'râf 7/64, 72.

¹⁵² Yûnus 10/74; Kâf 50/5.

¹⁵³ el-Enbiyâ 21/77; er-Rûm 30/10.

¹⁵⁴ el-Mü'minûn 23/33.

¹⁵⁵ el-İsrâ 17/16.

¹⁵⁶ el-Mü'min 40/75.

¹⁵⁷ el-Cuma 62/5.

¹⁵⁸ Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl (Tefsîru'l-Beyzâvî)*, ed. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşlî (Beirut: Dâr'u İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1418), 5/211.

¹⁵⁹ İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs* (Kahire: , Dâr'u İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyyi, 1983), 7/332.

eklemlenmiş bir hak ediş pratiği olarak gözükmekte olup kanaatimizce akîdevî inkâr veya teslimiyet tek belirleyici neden değildir.

Sonuç

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de dünya sathında birçok doğal afet meydana gelmekte ve bu afetler hem maddî hem de manevî zararlara neden olmaktadır. Afet sonrası toplumlarda ortaya çıkan düşünsel tartışmalar ise meselenin bir başka önemli yönüdür. İnsan tabiatında meydana gelen hadiseleri birçok yönden değerlendirme konusu yaptığı gibi inanç perspektifinden de değerlendirmiştir. Çünkü insan fitratındaki inanç olgusu, tabiat kadar doğal ve köklü bir olgudur. Özellikle büyük tabiat hadiseleri ve meydana getirdiği sonuçlar, düşünsel bazda birçok tartışmalara sebep olmaktadır. Bu tartışmalar antik ve pagan toplumlarda olduğu gibi çağdaş toplumlarda da sıkça meydana gelmektedir. Özellikle semavî dinlerin mensuplarında, ilâhî kitapların aktarımından kaynaklanan tecrübeler sebebi ile bu tartışmalar daha yoğun yaşanmaktadır denilebilir. Son ilâhî mesaj Kur'an'ı-Kerîm'de de doğal afetler sonucu tarih sahnesinden silinen birçok toplumun kıssası anlatılmıştır. Genelde kıssalar üzerinden anlatılan ilâhî helak olgusu, temelde inançsızlık ve günah denkleminde değerlendirme konusu olmuştur. Fakat Kur'an'da inanma/ma özgürlüğünü ifade eden ayetlerin de olması, inanç özgürlüğü ile inkârdan kaynaklanan ilâhî helak arasında bir paradoks mu var sorunsalını doğurmuştur.

Makalede inceleme konusu yapılan bu sorunsal üzerinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Kur'an ayetlerinde sıkça Allah'ın varlığı ve birliği dile getirilmiştir. İnsanların da buna inanmasına dönük birçok aklî ve hissî davet yapılmıştır. Fakat bu davetler sadece bir çağrı ve teklif olarak kalmış, inanmak istemeyen hiç kimseye bu konuda bir baskı yapılmasına izin verilmemiştir. Buna göre Allah'ın varlığına ve birliğine inanmamak, düşünce özgürlüğü bağlamında değerlendirilmiş ve inanmamanın cezasının ahiret günü verileceği bildirilmiştir.

Fakat inanç hürriyeti alanında verilen bu özgürlük, özellikle toplum hayatında olması gereken bazı temel davranışların ihmalinde verilmemiştir. Özellikle toplumsal yapının dirliğini ve huzurunu bozan sapmalar için tarih boyunca birçok kitap, suhuf ve bunları tebliğ eden peygamberler gönderilmiştir. Peygamberler, Allah inancını anlattıkları gibi bireysel ve toplumsal hayatta mevcut olan birçok günah, sapkınlık ve zulüm gibi tehlikeli davranışlara karşı çıkmışlar ve insanları bu günahlardan vazgeçirmeye çalışmışlardır. Peygamberlerin davetini kabul edip ıslah olan toplumlar, mevcudiyetlerini sürdürmüşler, onların davetini reddeden toplumlar ise sel, deprem ve kasırga gibi doğal afetlerle helak edilmişlerdir. Bu süreç Kur'an ayetlerinde genel ifadelerle 'inkâr ve günahlarından dolayı helak ettik' tarzında cümlelerle ifade edilmekle beraber, bu tarz ayetlerde inkârdan kasıt, Allah'ın peygamberler aracılığı ile istediği ıslah hareketlerine karşı çıkmak ve reddetmek anlamında gözükmektedir. Bu durum da tarihte meydana gelen ilâhî helaklerin mücerret anlamda Allah'ın varlığını inkâr sebebi ile değil, O'nun toplumsal hayata koyduğu ve genelde insanın insana zulmünü nehyeden davranışlara karşı çıkış sebebi ile olduğu izlenimini vermektedir. Dolayısı ile inanç özgürlüğü ile inkârdan kaynaklanan ilâhî helak arasında bir paradoks yoktur.

Kaynakça

- Abdübâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1996.
- Akdemir, Ferhat. "Ateizmin Tarihi Üzerine Kısa Bir Deneme". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/18-19 (2005), 347-363.
- Ardoğan, Recep. "Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahî Adalet ile Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2 (2015), 29-74.
- Bayram, Enver-Coşkun, Hasan. "Kur'an Kıssaları Bağlamında Sosyal Değişim-Helak Münasebeti". *Tokat İlmîyat Dergisi* 8/2 (2020), 474-495.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd. *Meâlîmu't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'an*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdi. Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999.
- Bezvâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl (Tefsîru'l-Bezvâvî)*. ed. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşî. Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1418.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-lügat'i ve sihâhü'l-Arabiyyi*. thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâr'u'l-İlmi li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1987.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali. *Kitâbü't-ta'rîfât*. Beyrut: Dâr'u'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.
- Çimen, Abdullah Emin. *Niçin Helâk Oldular-Kur'an-ı Kerîm'de Helâk Kavramı*. İzmir: Akademi Yayınları, 2008.
- Derveze, İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. Kahire: Dâr'u İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyyi, 1983.
- Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim, ts.
- Ertuğrul, Resul. "Kur'an'da Helâk Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu-I". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2017), 165-185.
- Ertuğrul, Resul. "Kur'an'da Helâk Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu-II-". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (2018), 145-173.
- Ferâhîdî, Ebu Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed b. Amr. *Kitâbu'l-ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmirâî. 8 Cilt. Dâr'u ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Gülfil, Derya. *Psikolojik Açından Ateizm: Nitel Bir Araştırma*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Güneş, Abdülbaki. "Kur'an'da Sünnetullah ve Toplumlara Çöküş Nedenleri". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 61-93.
- Harman, Ömer Faruk. "Günah". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 278-282. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- İbâd, İsmail. *el-Muhît fi'l-luğa*. thk. Muhammed Hasan Âli Yâsîn. Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1. Basım, 1994.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnûsiyyet'u li'n-Neşr, 1984.
- İbn Fâris, Ebu'l Hasan Ahmed. *Mu'cem'u mekâyisi'l-luğa*. Dâr'u'l-Fikr, 1979.

- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmâil b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*. ed. Muhammed Hüseyin Şemseddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Kudâme, Ebu Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdîsî. *Lüm'atü'l-i'tikâd el-hâdî ilâ seb'îl-r-reşâd*. el-Memleketu'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye: Vizâratü's-Şüûni'l-İslâmiyyeti ve'l-Evkâfi ve'd-Da'veti ve'l-İrşâd, 2. Basım, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.
- İsfahânî, Râgıb. *el-Mufredât fi ğarîbi'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l- Ma'rife, 2001.
- Karaosman, Muhammed. "Kur'an'dan Hareketle Doğal Âfetlerin ve Salgın Hastalıkların İlahî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 98-120.
- Kayacan, Murat. "Sosyoloji ve Kur'an'ın Ortak İlgi Alanı: Toplumsal Değişim ve Çöküş Yasaları". *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 9/3 (2012), 75-99.
- Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdulmelik. *Letâifu'l-işârât (Tefsîru'l-Kuşeyrî)*. thk. İbrâhîm el-Besyûnî. Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmmet'u li'l-Kuttâb, ts.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'an*. çev. Yakup Çiçek ve dv. İstanbul: Emir, 1993.
- Küçükcan, Talip-Köse, Ali. *Doğal Afetler ve Din (Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme)*. İstanbul: İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2000.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmud es-Semerkindî. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*. thk. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2007.
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. 30 Cilt. Mısır: Şeriket'u Mektebet'u ve Matbaat'u Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, 1. Basım, 1946.
- Muhammed Esed. *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*. çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk. Ankara: İşaret Yayınları, 2002.
- Mukâtil, Ebu'l-Hasen Süleyman. *Tefsîr'u Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Beyrut: Dar'u-İhyai't-Turas, 1. Basım, 1423.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Medârîku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Okumuş, Ejder. "Kur'an'da Toplumsal Çöküş". *Diyanet İlmî Dergi* 46/4 (2010), 63-94.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu'l-ğayb*. Beyrut: Dâr'u İhyâi't- Turâsi'l-Arabî, 1999.
- Sancar, Cemalettin. *Kur'an'da Helak Olan Kavimler*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.
- Saylık, Mutlu. *Kur'an'da Depremle Helak Edilen Kavimler*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Küfür". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/533-536. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsîru's-Şa'râvî*. 20 Cilt. Metâbi'u Ahbâri'l-Yevm, ts.
- Tan, Zeki. "Geçmiş Kavimlerde Helak-Ahlâk İlişkisi". *Temel İslam Kaynaklarında Ahlâk ve İnşâ -I-*. ed. Adem Yerinde ve dv. 78-94. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022.
- Tantâvî, Muhammed Seyyid. *et-Tefsîru'l-vasît li'l-Kur'an'il-Kerîm*. 15 Cilt. Kahire: Dâr'u Nehzat'i Mısır li't-tabâati ve'n-neşri ve't-tevzî', 1997.

-
- Tehânevî, Muhammed b. Ali. *Keşşâf'ü ıstılâhâtü'l-fünûn ve'l ulûm*. ed. Ali Dehrûc. 2 Cilt. Beyrut: Mektebet'ü Lübnan Nâşirûn, 1996.
- Ulutaş, Şükrü. *Kur'an-ı Kerîm'de Anlatılan Helâk Olmuş Kavimlerin Ortak Özellikleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yavuz, Yusuf Şevki-Çetin, Abdurrahman. "Âyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/242-244. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yıldırım, Duran Ali. "Kur'an Kıssalarında Toplumların Helâkı ve Sebepleri Üzerine". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2020), 243-277.
- Yılmaz, Ali Rıza. *Kur'an-ı Kerîm'de Âsi Kavimlerin Helâk Oluş Sebepleri ve Ortak Yönleri*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Zeccâc, Ebû İshak İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Çur'ân ve i'râbuhû*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelbî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer b. Ahmed. *el-Keşşâf an hakâik-i gavâmîdi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sevd., Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, ts.